

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра політичних інститутів та процесів

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
на тему:
«РЕЛІГІЙНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ»

Виконала: студентка 4 курсу, групи Пнб-42,
напряму підготовки (спеціальності)

052 «Політологія. Національна безпека»

Крис Христина Віталіївна

Керівник: Міщук Мар'яна Богданівна,
доцентка, кандидатка політичних наук.

Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
....3	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	6
1.1. Поняття національної безпеки: теоретичні аспекти.....	6
1.2. Релігія як соціальний феномен: визначення та основні характеристики.....	11
1.3. Взаємозв'язок релігії та національної безпеки: теоретичні підходи.....	17
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ РЕЛІГІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ У НАЦІОНАЛЬНІ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ.....	21
2.1. Особливості впливу релігії на національну безпеку.....	21
2.2. Сучасні виклики та загрози релігійного характеру для національної безпеки.....	25
2.3. Державна політика у сфері релігійної безпеки.....	31
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.....	35
3.1. Аналіз сучасного стану релігійної безпеки в Україні.....	35
3.2. Взаємодія держави та релігійних організацій у сфері національної безпеки..	40

3.3. Стратегії та рекомендації щодо зміцнення релігійної складової національної безпеки	В
Україні.....	46
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	52

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Життя в сучасних умовах воєнного стану змушує як українське суспільство, так і органи влади відповідати на безпекові виклики сьогодення та не лише боротись з ними, але й мінімізувати та попереджати їх. Важливим аспектом національної безпеки виступає саме релігійна складова, як одна із найважливіших елементів культури та життєдіяльності нашого суспільства впродовж багатьох років.

Відомо, що релігійні організації агресора стали потужним інструментом гібридної війни та території нашої країни. Сьогодні ми продовжуємо боротьбу із московськими попами та їх незаконною діяльністю. Приклад використання релігії та церкви як пропагандистського інструменту московською владою є яскравим прикладом використання релігійної сфери не для духовного розвитку та наповнення, а для досягнення власних загарбницьких цілей. На цьому прикладі яскраво помітно зв'язок релігії та національної безпеки, точніше небезпеку використання релігії не за її призначенням.

Національна безпека є комплексом заходів та процесів, метою яких є захист національних інтересів та територіальної цілісності конкретної держави.

Тому безпекова складова в сучасних умовах може проникати в будь-які сфери життя з метою уникнення гібридних загроз. Сьогодні одним із завдань цієї війни супроти російських окупантів є не лише територіальний захист, але й захист духовного життя українців та боротьби проти насадження московських наративів за допомогою релігії. Дослідження релігійної складової національної безпеки дозволить краще зрозуміти механізми взаємодії релігії і держави, а також розробити ефективні стратегії зміцнення релігійної складової національної безпеки в Україні.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, дослідження релігійної складової національної безпеки є надзвичайно важливим для розробки комплексної політики безпеки, яка враховуватиме всі аспекти сучасних викликів та загроз. Це дослідження сприятиме підвищенню ефективності державної політики у сфері національної безпеки.

Стан теоретичної розробки проблеми. Різні аспекти взаємозв'язку релігій та національної безпеки та їх взаємовпливів в досліджували такі дослідники як Д. Лук'яненко, І. Білоус, І.Коваль, М. Міщук, А. Міщук, Ю.Кальниш, В. Олійник, В.Клюс, Є.Васильчук, Я. Конощук, В.Бондаренко, Я.Олексин, С.Місевич, П.Панченко, О.Розумна, О. Хмільовська, В.Перевізій, О.Шуба, В.Новікова, В.Фучеджі, І. Прістинський та ряду інших дослідників.

Об'єктом дослідження є національна безпека.

Предметом дослідження є особливості релігійної складової національної безпеки.

Метою роботи є розгляд і аналіз особливостей релігійної складової національної безпеки. Реалізація поставленої мети обумовлює необхідність вирішення наступних **завдань**:

- дослідити теоретико-методологічні засади дослідження релігійної складової національної безпеки;
- з'ясувати взаємозв'язок релігії та національної безпеки;
- охарактеризувати роль релігійної складової у національній безпеці держави;

- проаналізувати забезпечення релігійної складової національної безпеки в Україні та на основі аналізу виробити рекомендації щодо зміцнення релігійної складової національної безпеки в Україні.

Методологічна основа дослідження покликана забезпечити комплексне дослідження релігійної складової національної безпеки. Теоретичними та методологічними засадами дослідження є наукові праці українських і закордонних дослідників в галузі національної безпеки, релігії та взаємозв'язку безпеки та релігійної складової життєдіяльності суспільства. Для досягнення поставленої мети в роботі використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи наукового дослідження. Для аналізу теоретико-методологічних засад дослідження взаємозв'язку релігії та національної безпеки було використано методи аналізу наукової літератури, а також методи аналізу, дедукції та індукції, синтезу тощо. Системний метод та функціональний методи використовувалися при з'ясуванні взаємозв'язку релігії та національної безпеки. Також, застосовувалися методи порівняльного аналізу при дослідженні взаємодії держави та релігійних організацій у сфері національної безпеки, інституційний метод при аналізі сучасного стану релігійної безпеки в Україні тощо. Також застосовувалися методи порівняння та структурного аналізу та інші.

Наукова новизна полягає в тому, що автором зроблена спроба комплексно опрацювати і систематизувати доступний матеріал по релігійній складовій національної безпеки, а також виділити рекомендації щодо зміцнення релігійної складової національної безпеки в Україні.

Теоретичне та практичне значення полягає в тому, що опрацьований і систематизований матеріал по релігійній складовій національної безпеки, може бути використаний при підготовці до семінарських занять з політології, з політики та релігії, з національної безпеки, з теорії безпеки, загальної теорії політики тощо. Також цей матеріал може бути використаний при підготовці до семінарських занять, наукових публікацій та при підготовці виступів на наукових конференціях.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, виновок, а також зі списку використаних джерел та літератури. Загальний

обсяг дипломної роботи - 57 сторінок. Список використаних джерел та літератури містить 52 позиції.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Поняття національної безпеки: теоретичні аспекти

Питання забезпечення національної безпеки є однією з найважливіших стратегічних задач для розвитку будь-якої країни. Це відображає всю складність трансформаційних процесів в Україні та виклики, з якими наша держава стикається в нинішній війні. Забезпечення національної безпеки, певною мірою, є головною метою держави, яка повинна бути спрямована на зміцнення суверенітету та територіальної цілісності, а також на створення внутрішніх і зовнішніх умов, що забезпечують стабільність і сталий розвиток особистості, суспільства і держави[28].

Актуалізація проблеми безпеки наприкінці XX століття, серед іншого, виявила відставання вітчизняної теоретичної думки в цій сфері. Підготовка фахівців системного характеру в цій галузі відбувається у вкрай обмежених масштабах. Без чіткого розуміння суті соціальної природи поняття «безпека», її

джерел, рушійних сил і цілей неможливо ефективно забезпечити безпеку. Недарма з найдавніших часів найкращі уми людства шукали вирішення питань стабільного суспільства, природи загроз безпеці та шляхів їх подолання[35].

Прагнення до безпеки стало однією з основних причин об'єднання давніх людей у суспільства. Інтенсивність і масштаби цієї потреби постійно зростали: безпека, від самого зародження цивілізації, була найважливішою метою діяльності окремих індивідумів, а згодом і всього суспільства та держави. Вже в XIX столітті вчені зазначали: «Необхідність особистої і майнової безпеки породжує державу; у цій необхідності держава знаходить найголовніше обґрунтування свого існування, вона ж визначає основну мету і призначення держави». Цю думку поділяв і Сократ ще за 400 років до нашої ери, стверджуючи, що захист держави є однією з основних причин її створення[35].

Варто зазначити, що поняття «національна безпека» охоплює багато вимірів та аспектів, які розрізняються залежно від позицій, з яких їх розглядають. Навіть при певних узгодженнях щодо методології та системи світогляду, одразу помітні відмінності у розумінні сутності та змісту національної безпеки серед фахівців різних галузей, таких як правознавці, військові, економісти, політологи та інші.

Сутність національної безпеки є багаторівневим утворенням, яке відображає складну ієрархічну структуру реальності. Це включає в себе систему різноманітних опосередкованих залежностей, що існують на різних рівнях сприйняття цього явища. Інакше кажучи, національна безпека може бути розглянута як на звичайному, побутовому рівні, так і на теоретичному рівні аналізу[1,с.15].

Концентрована концепція безпеки означає систему офіційно прийнятих принципів держави та суспільства щодо цінностей, цілей і способів захисту від потенційних і реальних загроз. Тобто успіх політики держави залежить не лише від того, наскільки чітко визначені та сприйняті національні цінності, інтереси та цілі, але й від чіткого розуміння можливих шляхів, засобів, методів і способів боротьби з потенційними та реальними загрозами[2.с.32].

Безпека є основною умовою суспільного життя та головною функцією державності. Нездатність забезпечити та гарантувати цю базову соціальну цінність веде до неминучого занепаду суспільств та держав. Як слушно зазначають у науковій літературі, економічний добробут і правова держава є важливими умовами комфортного соціального співіснування, однак захищеність від фундаментальних загроз робить це існування доцільним та виправданим[35].

В 1904 році тодішній президент Сполучених Штатів Т. Рузвельт звернув увагу конгресу Сполучених Штатів на необхідність об'єднання зони Панамського каналу з точки зору національної безпеки, що було першим державним використанням поняття «національна безпека». Національна безпека з тих пір є предметом досліджень як політичної науки, так і юридичної науки та інших суспільних наук.

У більшості наукових праць під поняттям «національна безпека» трактують стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Під інтересами, як правило, розуміють сукупність потреб того чи іншого суб'єкта безпеки (особистості, суспільства, держави тощо), навіть якщо цей суб'єкт не має відповідних здібностей[28].

У науковій літературі наголошується на тому, що розуміння національної безпеки не повинно обмежуватися розумінням її як стану захищеності. Наприклад, В. Ліпкан визначає національну безпеку як область існування людини, нації, держави, культури, традицій, звичаїв і ресурсів, яка не лише з'єднує людей між собою, але й єднає їх з історичною спадщиною та навколишнім середовищем. Збереження матеріального та духовного багатства країни, а також органічне поєднання та реалізація людських прагнень до безпеки, а також можливості забезпечення національної безпеки різними державними та недержавними організаціями[1,с.22].

Як зазначає О. Власюк у праці «Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики», «національна безпека України у широкому розумінні означає способи самозбереження українського народу після того, як

він досяг статусу незалежної держави». Цей метод захищає його від зовнішніх і внутрішніх небезпек, дозволяючи йому вільно існувати та розвиватися. Автор визначає національну безпеку України як систему державно-правових і суспільних гарантій стабільності життєдіяльності та розвитку українського народу загалом і кожного громадянина зокрема. Ця система забезпечує захист основних цінностей і законних інтересів, джерел духовного та матеріального розвитку, а також духовних і матеріальних джерел[2,с.38].

«Національна безпека – це здатність країни зберігати суверенітет та територіальну цілісність, соціальні, політичні, економічні та інші основи суспільної життєдіяльності та виступати як самостійний суб'єкт міжнародних зносин», — зазначається у Політичній енциклопедії.

Національна безпека включає різні види безпеки і є складним багатоаспектним поняттям. Серед них безпека культурного та духовного розвитку, а також державна, політична, військова, економічна, інформаційна, науково-технологічна, екологічна, фінансова та інші сфери[1,с.29].

Декларація про державний суверенітет України вперше закріпила на законодавчому рівні в Україні окремі аспекти національної безпеки. У Законі України «Про національну безпеку України» «національна безпека України» визначається як захист державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз[35].

Згідно з чинним законодавством, існує велика кількість потенційних і реальних загроз для досягнення національних інтересів України в різних сферах. Але на нормативному рівні потенційні та реальні загрози не завжди чітко визначені, оскільки система загроз постійно змінюється. Таким чином, основними завданнями суб'єктів забезпечення національної безпеки є постійний моніторинг процесів, які впливають на національну безпеку в різних сферах, прогнозування, виявлення та оцінювання потенційних загроз, дестабілізуючих факторів і конфліктів, а також аналіз факторів, які сприяють їх появі та наслідки їх прояву.

Розуміння змісту національної безпеки залежить від розуміння суб'єктів і об'єктів національної безпеки. Дійсно, основним суб'єктом національної безпеки є держава, яка, згідно з Конституцією України, забезпечує безпеку кожної людини та громадянина, їхнє життя, здоров'я, честь, гідність і особисту недоторканність як на території України, так і серед своїх громадян і за її межами. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади, а також громадяни виконують обов'язки держави щодо національної безпеки[28].

Громадяни, суспільство і держава є основними об'єктами національної безпеки. Таким чином, основними показниками національної безпеки є такі фактори: суверенітет і незалежність держави, територіальна цілісність держави, розвиток громадянського суспільства, рівень демократизму, наявність законодавчої бази правової держави, захищеність особи; економічні можливості держави; наявність загальної стратегії розвитку країни, так званої «національної ідеї», загальновизнаної мети; національна згода та єдність; внутрішньополітична стабілізація[35].

Основні принципи забезпечення національної безпеки включають наступне: пріоритет прав і свобод людини та громадянина; пріоритет договірних (мирних) методів розв'язання конфліктів; верховенство права; своєчасний та достатній захист національних інтересів від реальних і потенційних загроз; демократичний цивільний контроль над воєнною організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки; чітке розмежування повноважень і взаємодії органів держав[35].

Проведення зваженої державної політики забезпечує національну безпеку України. Це досягається шляхом впровадження чітко визначених доктрин, концепцій, стратегій, програм і програм у різних сферах, включаючи політичну, економічну, соціальну, екологічну, інформаційну та науково-технологічну сфери. Вибір конкретних методів і засобів забезпечення національної безпеки України залежить від необхідності негайного вжиття заходів, адекватних характеру та масштабу загроз, які загрожують національним інтересам[38].

Основними інтересами України є захист конституційних прав і свобод кожного громадянина та держави; захист державного суверенітету,

територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів; заборона втручання у внутрішні справи України; розвиток громадянського суспільства та демократичних структур; зміцнення політичної та соціальної стабільності; використання української мови як державної мови в усіх сферах суспільного життя та інші[35].

Отже, національна безпека є складним та багатогранним явищем, що відображає стан захищеності життєво важливих інтересів держави, суспільства та особи від різних видів загроз. Вона охоплює всі аспекти життя людини, суспільства і держави та є невід'ємною складовою їхнього існування і розвитку. Її забезпечення потребує комплексного підходу та співпраці між різними гілками влади, суспільством та міжнародним співтовариством.

1.2. Релігія як соціальний феномен: визначення та основні характеристики

Релігія займає важливе місце в усіх сферах суспільного життя, і вона базується на досвіді життя людини. На основі релігії люди об'єднуються в певні групи різних масштабів, які сповідують певний тип релігійного вірування, оскільки вони відчують та шукають певні зв'язки із початком існування та іншими духовними аспектами життя людини[15].

Релігія є суспільно-історичним феноменом, що існує в людських суспільствах, виникає і еволюціонує в ході формування людської історії. Вона має складну структуру, де важливу роль відіграють розвиток людської свідомості, релігійні обряди, ритуали, традиції та релігійні організації тощо.

Існують два підходи до визначення поняття «релігія» – змістовний та функціональний. Змістовний підхід спрямований на визначення основних властивостей і характеристик, які відрізняють релігію від інших соціальних явищ; функціональний підхід зосереджується на її ролі в суспільному житті. Відповідно, змістовний підхід відображає віру людини в надприродні істоти та явища і їхні реальні прояви в житті, тоді як функціональний підхід описує реалізацію вірувань у системі міжособистісних та суспільних відносин[13].

Таким чином, релігію можна визначити як певний соціальний феномен, що відображає одну із сфер життя людини і суспільства, а також як засіб практичного духовного освоєння світу та світоглядна система координат, життєва позиція людини та сфера її діяльності. Функціональна роль релігії в суспільстві визначається через її вплив на особисте або соціальне життя. На макрорівні цей вплив поширюється на суспільство, державу, націю, етнос або великі соціальні групи; на мікрорівні - на саму особистість та/або малі соціальні групи[14].

Розуміння сутності релігії через сукупність причин її виникнення дозволяє точніше визначити її структуру. Релігія складається з п'яти елементів. Перший елемент представляє саму ідею надприродної істоти. Другий елемент полягає в почутті поваги і страху, які релігійна людина відчуває перед цією надприродною істотою. Третій елемент включає релігійні символи, які представляють надприродну істоту і через які релігійна людина встановлює з нею контакт. Четвертий елемент – це ритуал, тобто особливі дії релігійного характеру (молитви, жертвоприношення тощо), за допомогою яких релігійна людина звертається до божества. П'ятий елемент складають релігійні організації та служителі, які сприяють комунікації релігійної людини з духовним[15].

У процесі розвитку знань про релігію виникла ще одна п'яти елементна структура релігії, що охоплює такі елементи: доктрину, міф, етичні цінності, ритуали та інші форми культової практики, а також різні форми поширення релігії.

Цікавий підхід до структурування релігії запропонував Джонстоун. Його схема складається з кількох основних елементів, які допомагають зрозуміти, чи

є система вірувань релігією. По-перше, релігія передбачає існування групи віруючих, навіть якщо вона пов'язана з глибоко особистими переживаннями. Соціологи досліджують релігійні групи і те, чим вони відрізняються від інших суспільних груп. Вивчення релігії зосереджується на аналізі певних спільнот, таких як католики, протестанти, іудеї, або організацій, наприклад, сект[23].

По-друге, релігія пов'язана з поняттями, що вважаються священними. Вона розрізняє повсякденні речі та надзвичайні явища — чудеса. Ці явища стають священними через свою асоціацію з надприродними силами або істотами, які мають можливості, що виходять за межі природних законів. Різні релігії мають свої власні священні предмети і події. Також, релігія включає певну сукупність вірувань або віросповідання. Ці вірування пояснюють природу людини, навколишній світ і надприродні сили, які вважаються священними. До того ж релігія передбачає наявність специфічних дій або ритуалів. Ритуали — це зразки поведінки щодо священних і надприродних сил (наприклад, католик хреститься або молиться, проходячи повз церкву)[15].

У сучасній науковій літературі простежується тенденція при структуризації релігії не обмежуватися лише гносеологічними та психологічними аспектами, але також включати організаційні елементи. Так, наприкінці 80-х років XX століття в структурі релігії зазвичай виділяли три основні елементи — релігійну свідомість, релігійний культ і організацію[14].

Функції релігії тісно пов'язані зі структурою релігії, і кожен її елемент визначає специфіку цих функцій, дозволяючи глибше й всебічніше зрозуміти її особливості та вплив на суспільство. Функції релігії можуть проявлятися явно або приховано, постійно або лише на певних етапах історії, відображаючи можливості релігії та її роль у суспільстві. Якщо функції релігії визначають форми, способи, напрями і рівень її впливу в суспільстві, то роль релігії є результатом реалізації цих функцій[14].

Релігія задовольняє різноманітні потреби людини, і жоден інший соціальний феномен не може її замінити. Це визначає особливість її функцій, які включають: компенсаційну, терапевтичну, втішальну, світоглядну, регулятивну, комунікативну, інтегративну, дезінтегруючу, ідеологічну,

політичну, правову, культуроформуючу та легітимуючу. Отже, релігія є поліфункціональним явищем. Кожна з її функцій відображає духовні потреби як колективні, так і індивідуальні.

Компенсаційна функція відображається у тому, що релігія стає формою вирішення різноманітних проблем та суперечностей, які виникають у житті людини. Вона надає психологічний компенсаційний механізм, який допомагає пережити відчуття безсилля і обмеженості, надаючи життю глибший сенс і впливаючи на систему цінностей, ідеалів і життєве спрямування[9].

Терапевтична та втішальна функції також виконують роль у релігійній практиці. Вони сприяють зняттю психологічної напруги, відчуття тривоги та невизначеності на індивідуальному рівні. Це досягається завдяки спілкуванню між віруючими, участі у релігійних обрядах і взаємодії з духовними лідерами[9].

Світоглядна функція релігії полягає у формуванні у людини особливого набору поглядів, оцінок, норм і установок, які визначають її розуміння світу і впливають на її поведінку. Спосіб, яким людина розуміє світ, може відрізнитися в залежності від філософських, міфологічних або релігійних аргументів, які вона використовує для пояснення. Релігійний світогляд включає в себе систему переконань, яка поєднує людину з надприродними силами та намагається пояснити явища земного життя через їх вплив. Він розглядає сенс життя так, що його усвідомлення дарує людині сили для подолання життєвих труднощів, навіть у відношенні до смерті. Кожна релігія має власне тлумачення цієї проблеми, але всі вони погоджуються з тим, що земне життя людини є лише частиною її існування, яке після смерті продовжується у потойбічному світі[13].

Регулювальна функція релігії проявляється у регулюванні соціальних відносин та дій віруючих за допомогою системи заборон, табу та санкцій, що стосуються не лише їхньої поведінки у суспільстві, але і в сімейному та приватному житті. З цього погляду релігія є системою цінностей та норм, яка орієнтує та встановлює стандарти. Водночас кожна релігія має свою власну систему цінностей, яка базується на особливостях її віровчення[14].

Нормативна система релігії відіграє важливу регулятивну роль, виражаючись у вимогах та правилах, спрямованих на забезпечення втілення релігійних цінностей. Ці норми мають характер обов'язковості та спонукальності, і можуть бути позитивними, зобов'язуючи до певних дій, або негативними, забороняючи певні вчинки чи стосунки.

Ці норми можуть застосовуватись до всіх віруючих, або до конкретних груп. Враховуючи особливості їх реалізації, виділяють культові норми та організаційно-функціональні норми (які регулюють внутрішні церковні та міжконфесійні відносини, визначають структуру релігійних організацій, регламентують їхню діяльність тощо)[9].

Комунікативна функція релігії спрямована на сприяння спілкуванню віруючих як з Богом (через молитву та інші культові дії), так і між собою (під час богослужінь та інших подій). Релігійна комунікація охоплює різні процеси взаємодії, включаючи спілкування, соціалізацію, передавання релігійного досвіду, розвиток зв'язків між окремими віруючими, між віруючими та релігійною громадою, духовенством, а також між релігійними організаціями різних віровчень. Ця функція передбачає передачу, обмін та засвоєння інформації, її оцінку, що сприяє як інтеграції, так і дезінтеграції релігійних груп[14].

Інтегративна функція релігії сприяє забезпеченню стабільності в суспільстві. Відповідно до думки французького філософа і соціолога Е. Дюркгейма, релігія виступає в суспільстві як клей, який допомагає людям усвідомити свою моральну належність до соціуму. Це сприяє зміцненню злагоди, солідарності та єднання, знижує конфліктність та сприяє підтримці суспільної рівноваги та гармонії відносин. Різними способами інтегративна функція може проявлятися на різних рівнях суспільства, конфесій та окремих релігійних громад. Вона найбільш помітна, коли система релігійних цінностей відповідає фундаментальним потребам суспільства[14].

Дезінтегруюча функція релігії проявляється у тому, що групи людей, об'єднані певним віровченням чи культом, ставлять себе в протистояння до інших соціальних утворень, що базуються на інших віровченнях. Це може

призвести до конфліктів між представниками різних віросповідань чи конфесій. Такі конфлікти часто спеціально провокуються для зміцнення релігійних груп і підвищення авторитету їхніх лідерів. Внутрішні конфлікти також можуть виникати в межах релігійних об'єднань, наприклад, між консерваторами та реформаторами, іноді призводячи до церковних або конфесійних розколів і формування сектантських груп. Такі конфлікти часто мають за основу політичні та економічні інтереси і можуть виявлятися під релігійними лозунгами, хоча справжня природа їх полягає у соціальних проблемах[14].

Ідеологічна функція релігії полягає в тому, що вона є надбудовним явищем суспільної свідомості. Релігія не виробляє суспільних відносин, а лише відображає їх, виправдовуючи, схвалюючи або осуджуючи. Це впливає на свідомість мас та їх участь у суспільно-політичних процесах. Під впливом релігії в суспільстві можуть переважати конформістські настрої або виникати соціально-політичні конфлікти.

Політична та правова функції релігії значною мірою пов'язані між собою та взаємозалежні з ідеологічною. Історія свідчить про те, що більшість церков активно втручалися у вирішення актуальних суспільних проблем. Часто церква брала на себе управління суспільними та державними справами, утворюючи теократичні держави, включаючи законодавчі та арбітражні функції[9].

Культуроутворювальна функція релігії виявляється у її впливі на розвиток писемності, книгодрукування, мистецтва, архітектури, а також у збереженні цінностей релігійної культури та перетворенні культурного досвіду. Це значно впливає на формування та розвиток естетичних цінностей та етичних традицій як у віруючих, так і у суспільстві.

Легітимізуюча функція, що походить від латинського «*legitimus*» (законний, узаконення), виявляється у встановленні суспільних порядків, державних інститутів, політичних, правових відносин і норм або у їх визнанні як неправомірних[9].

Отже, релігія, як соціальний феномен, завжди виступала як духовно-етичний опорний пункт суспільства, який допомагав зберігати та передавати моральні норми, принципи, традиції, звичаї та обряди від покоління

до покоління, а також національні святині. Вона надавала і продовжує надавати відповіді на вічні питання про внутрішній стан людини та найглибші аспекти її існування. Релігія піклується про людські душі таким чином, як це не може зробити жодна світська організація. Без релігійної свідомості ніколи не можуть укріпитися принципи та норми громадянського суспільства. В сучасних умовах релігія напряму пов'язана із безпекою суспільства, через свої функції та широкий вплив.

1.3.Взаємозв'язок релігії та національної безпеки: теоретичні підходи

У сучасному світі релігія виступає одним з ключових факторів, які впливають на національну безпеку країни. Релігійні переконання та практики визначають систему цінностей та моральні норми суспільства, а також можуть стати причиною конфліктів та напруженості в суспільстві.

Релігія визначає систему цінностей та моральні норми, які керують поведінкою людей у суспільстві. Різні релігійні течії мають власні переконання

та погляди на етику, справедливість та інші аспекти життя. Це може впливати на формування соціальних норм та взаємин між різними групами населення. Релігія часто відіграє важливу роль у політичних процесах, особливо в країнах, де вона має значний вплив на суспільство. Релігійні лідери та організації можуть впливати на політичні рішення, виступати за визнання своїх прав та привілеїв, а також захищати інтереси своїх прихильників[15].

На сучасному етапі розвитку людства одним із можливих шляхів подолання глобальної кризи є створення духовних основ для досягнення стабільності та єдності суспільства, переорієнтація свідомості з матеріалістичних та консумерських цінностей на вищі духовні принципи, які б ґрунтувалися на повазі до самобутності та цінностей кожної людини, а також етнічної чи національної спільноти. Українське суспільство, в умовах впливу процесів глобалізації, має важливу проблему збереження духовно-релігійної, культурної та громадянської самоідентифікації, що ґрунтується на духовних та моральних цінностях. Духовні цінності, як ключові джерела сенсу для існування як людини, так і суспільства, набувають значення важливого елемента соціально-політичної стабільності держави та виступають провідними критеріями для її сталого розвитку[23].

Держава має забезпечити всім своїм громадянам рівні можливості для задоволення духовних потреб незалежно від соціальних, національних або релігійних принципів. В Конституції України зазначено: «Кожен має право на свободу світогляду та віросповідання». Це включає свободу віддачі кожній людині права на вільний вибір будь-якої релігії або відмови від такої, на проведення релігійних обрядів та практик, а також на здійснення релігійної діяльності... Церква і релігійні організації повинні бути окремими від держави... Жодна релігія не може бути встановлена державою як обов'язкова»[23].

Духовні цінності, як основні пріоритети національних інтересів, є ключовою складовою системи національної безпеки, що чітко визначено в Законі України «Про основи національної безпеки України». Також в чинному законодавстві вказується, що стратегічними пріоритетами політики національної безпеки є досягнення національної єдності та консолідації

суспільства шляхом подолання як об'єктивних, так і штучних суперечностей соціокультурного, конфесійного, етнічного, мовного, міжрегіонального та регіонального характеру на основі беззаперечного дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина[8,с.42].

Важливо відзначити, що в Україні релігія, як соціальний інститут, відігравала вирішальну роль у консолідації українського етносу, у зміцненні моральних основ суспільства та забезпеченні суспільної стабільності й солідарності. Як відомо, православ'я завжди виступало ключовим фактором у збереженні української національної ідентичності. Під час національно-визвольних змагань під проводом Б. Хмельницького захист православ'я був однією з основних принципових позицій українського козацтва, яке дбало про свою незалежність[15].

Саме тому можна спостерігати високу важливість релігійного впливу у таких аспектах політичного процесу, як підтримка незалежності, забезпечення державної єдності та прогресивного розвитку України; встановлення статусу та поліпшення іміджу України на міжнародній арені; досягнення консенсусу та гармонії в українському суспільстві тощо.

Релігійні установи виступають як важливі агенти формування цінностей та спільного об'єднання в суспільстві, що має значний вплив на національну безпеку України. Під релігійною складовою національної безпеки України мається на увазі стан релігійно-церковного життя нації, що може становити загрозу для державних інтересів, стабільного розвитку суспільства та реалізації прав і свобод громадян. Це означає захищеність духовно-релігійних інтересів українського суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз шляхом реалізації відповідних суспільно-політичних заходів[17].

До основних об'єктів духовно-релігійної складової національної безпеки України слід віднести: особу, її права та свободи у сфері духовності та релігії, релігійні організації та їх взаємовідносини, державу, її національну та культурну самобутність, незалежність та територіальну цілісність.

Основним актором у гарантуванні духовно-релігійної національної безпеки є держава, яка спільно з релігійними установами проводить спрямовану

політику, метою якої є забезпечення єдності духовного життя українського народу та стабільного та прогресивного суспільного розвитку. Ця державна стратегія має на меті реалізацію національних інтересів у духовно-релігійній сфері, таких як зміцнення суверенітету та незалежності України, ефективне управління гуманітарними процесами, забезпечення свободи вибору та релігійних прав окремих осіб і груп, а також конструктивне вирішення внутрішньоцерковних суперечок[35].

Основними факторами забезпечення національної безпеки в духовно-релігійній сфері є: свобода віросповідання; внутрішньорелігійна стабільність, яка включає міжцерковну та міжконфесійну гармонію, здатність до розв'язання релігійних конфліктів за допомогою ненасильницьких методів; зовнішньорелігійна стабільність, що вимагає зміцнення міжнародного авторитету України як великої європейської християнської держави, збереження її національно-культурної самобутності; наявність комплексної стратегії духовно-релігійної безпеки України тощо[22].

Закон України «Про основи національної безпеки України» чітко визначає релігійний аспект загроз національним інтересам і безпеці України та основні напрями державної політики у цій сфері. Згідно зі Статтею 4 цього Закону, об'єднання громадян, у тому числі релігійні організації, є повноправними учасниками системи забезпечення національної безпеки. У внутрішньополітичній сфері ці суб'єкти повинні запобігати виникненню конфліктів у міжетнічних і міжконфесійних відносинах, співпрацюючи з відповідними державними органами. У соціальних і гуманітарних сферах релігійні організації мають сприяти подоланню кризи у системі охорони здоров'я та соціального захисту населення, зокрема боротьбі з поширенням соціально-небезпечних захворювань, що виникають внаслідок духовної кризи суспільства[22].

Таким чином, можна зробити висновок, що релігія є важливою складовою національної безпеки. Це пов'язано кількома чинниками, зокрема місцем релігії у житті та діяльності людини, а також специфікою забезпечення духовного розвитку та свободи віросповідання як окремого індивіда, так і цілого

суспільства. У зв'язку із цим, як і будь-яка сфера сучасної життєдіяльності, релігія є елементом забезпечення національної безпеки держави.

РОЗДІЛ 2. РОЛЬ РЕЛІГІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ У НАЦІОНАЛЬНІ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

2.1. Особливості впливу релігії на національну безпеку

Релігія часто є невід'ємною частиною національної культури, впливаючи на цінності, традиції та соціальні норми. Вона може сприяти формуванню національної ідентичності, підвищуючи почуття єдності та належності серед громадян. У той же час, релігійні конфлікти між різними групами можуть загрожувати стабільності та цілісності держави[13].

Із давніх часів релігія є одним із найважливіших державної політики і міждержавних відносин. До кінця XVIII століття релігія була домінуючим компонентом самосвідомості особистості, громади і суспільства. Навіть у XX столітті релігія залишається однією з головних складових національної самосвідомості багатьох народів, таких як поляки, ірландці, серби, хорвати, турки, араби і євреї. Чимало держав, зокрема Ірландія, Польща, Іран, Бірма і Пакистан, розглядають себе як політичні утворення, пов'язані з панівною конфесією. У багатьох країнах релігійні установи, ордени, рухи і партії займають важливе місце в політичному ландшафті. Священнослужителі, такі як християнські пастори в Південній Африці, буддійські ченці у В'єтнамі або шіїтські аятоли в Ірані, відіграли значну роль у політичних процесах XX століття. Релігія надає «священні символи», що мають політичне значення[1,с.14].

Проте слід зазначити, що в сучасних державах часто відбуваються конфлікти між прихильниками різних конфесій, їх устремліннями, інституціями, керівниками, з одного боку, і світськими концепціями, партіями, організаціями, лідерами — з іншого. Процес секуляризації, спрямований проти тенденції релігії до збереження та посилення свого впливу, має кілька аспектів. Відомий дослідник релігії Д. Сміт виділяє п'ять тенденцій секуляризації в сучасному світі:

1. заперечення релігійного характеру держави та інституціональне розмежування держави і церкви (polity separation secularization);
2. зміна політичної культури, самосвідомості громадянського суспільства, його фундаментальних цінностей та способів легітимації існування держави (political culture secularization);
3. поширення впливу держави на сфери, що раніше перебували під контролем церкви, такі як юстиція та освіта (polity expansion secularization);
4. зменшення впливу релігії, її лідерів, а також релігійної проблематики на політичне життя та їх значення в ньому (political process secularization);
5. радикальні світські перевороти (political dominance secularization)[8,с.56].

Проте не в кожній сучасній державі спостерігаються всі ці тенденції, але більшість гострих політичних конфліктів у новітній час зазвичай пов'язані з деякими секуляризаційними процесами, згаданими Д. Смітом[8,с.57].

Релігійні організації та лідери можуть мати значний вплив на політичні процеси, включаючи формування політики та законодавства. Це може бути як позитивним фактором, що сприяє моральному та етичному керівництву, так і негативним, якщо релігія використовується для маніпулювання політичними рішеннями або розпалювання конфліктів. Приклади такого впливу релігії на національну безпеку держави можна віднайти в сучасній історії як позитивного характеру, так і навпаки. Наприклад, позитивним прикладом є вплив релігії на національну безпеку Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, де попри свободу віросповідання існує офіційна релігія, яка виступає об'єднавчим фактором та символом єдності та могутності усього об'єднаного народу[2,с.234].

Варто підкреслити, що релігія може діяти як об'єднуюча сила, сприяючи соціальній згуртованості та підтримці соціального порядку. Однак, у мультикультурних суспільствах релігійні відмінності можуть стати джерелом напруги та конфліктів, що негативно впливають на національну безпеку. Подібний вплив можна спостерігати в низки країн Азії, де різні релігії або ж окремі течії однієї стають чинником міждержавних або громадських конфліктів, зазвичай збройних. Прикладом є війна в Сирії, конфлікт між Палестиною та Ізраїлем, конфлікт в Іраку, а також дії терористичних груп, таких як «Ісламська держава» (ІДІЛ), Конфлікт в Ємені (війна між урядовими силами, підтриманими сунітською коаліцією на чолі з Саудівською Аравією, і повстанцями-хуситами, підтриманими шіїтським Іраном, конфлікт в Нігерії (дії терористичної організації «Боко Харам», яка проводить атаки проти християнських та мусульманських громад, конфлікт в Афганістані, конфлікт у Кашмірі (протистояння між мусульманськими та індуїстськими громадами, що загострюється політичними претензіями Індії та Пакистану на регіон) та інші. Ці конфлікти демонструють, як релігійні розбіжності можуть бути використані

як інструмент для політичної боротьби, а також як різні релігійні ідентичності можуть загострювати наявні соціальні та політичні напруженості[2,с.245].

Релігійні переконання можуть впливати на психологічний стан громадян, їхню мотивацію та готовність до співпраці або конфліктів. Віра може надихати на миротворчу діяльність та соціальну відповідальність, але також може бути використана для радикалізації та насильства. Така радикалізація відбулась і під час нападу Хамасу на Ізраїль у 2023 році. Наприклад, командир бригад «Ізз ад-Дін аль-Кассам» Мохаммад Дейф заявив, що атака була відповіддю на «осквернення мечеті аль-Акса», і закликав палестинців та арабських ізраїльтян «вигнати окупантів і знести стіни». Лідер ХАМАСу Салех аль-Арурі додав, що операція була реакцією на «злочини окупації» і що бійці захищали мечеть аль-Акса й тисячі палестинських ув'язнених, яких утримує Ізраїль[23].

Релігійні організації можуть мати вплив на економіку через володіння значними ресурсами, благодійну діяльність та участь у соціальних програмах. Це може позитивно впливати на соціально-економічний розвиток, але також створювати економічну нерівність або конфлікти за ресурси. Релігія може мати значний вплив на економічну безпеку держави через різні механізми, включаючи вплив на політику, суспільні відносини та економічні процеси. Так, наприклад, Саудівська Аравія впроваджує закони шаріату, що впливає на економічну діяльність, зокрема на банківську систему. Існують обмеження на процентні ставки, що привело до розвитку ісламського банкінгу, де використовуються принципи розподілу прибутків і збитків. Після ісламської революції 1979 року Іран став Ісламською Республікою, що привело до радикальних змін в економічній політиці. Релігійні лідери контролюють значну частину економіки через різні фонди та організації. Релігійно мотивована політика Ірану, включаючи його ядерну програму, привела до міжнародних санкцій, які сильно впливають на економічну безпеку країни. Хоча система каст офіційно заборонена, вона все ще впливає на економічну діяльність в Індії. Соціальна і економічна мобільність може бути обмежена через релігійно засновані соціальні структури. В свою чергу, великі релігійні фестивалі, такі як

Дівалі, стимулюють економіку через збільшення споживчих витрат, особливо в секторах роздрібної торгівлі та туризму[24].

Релігія може впливати на міжнародні відносини, особливо у випадках, коли релігійні спільноти мають зв'язки за кордоном. Це може сприяти міжнародному співробітництву або, навпаки, стати причиною конфліктів між державами на релігійному ґрунті. Так, можна пригадати важливість підписання Томосу у 2019 році. Константинопольський патріархат визнав порушення московською православною церквою акту 1686 року, який надавав МП право хіротонії митрополита Київського за умови, що митрополит Київський буде поминати першого патріарха Константинопольського, а потім московського. Через порушення цих умов та анексію Київської митрополії московським патріархатом, яка є канонічною територією Константинопольського патріархату, останній скасував рішення акту 1686 року[25]. Вселенський патріарх Варфоломій I заявив, що «...Київська митрополія ніколи в історії не передавалась канонічно московському патріархату. Адже відсутній жоден офіційний документ, що підтверджував би таке підпорядкування». Ця подія стала знаковою для розбудови релігійних зв'язків та міжнародному рівні та укріпленні України на міжнародній арені[23].

Таким чином, вплив релігії на національну безпеку є багатограним та комплексним, охоплюючи культурні, політичні, соціальні, психологічні, економічні та міжнародні аспекти. Ефективне управління цими впливами вимагає комплексного підходу, що враховує як позитивні, так і негативні аспекти релігійного впливу на суспільство та державу.

2.2. Сучасні виклики та загрози релігійного характеру для національної безпеки

Сучасні виклики та загрози релігійного характеру для національної безпеки можуть бути досить різноманітними та мати значний вплив на стабільність і цілісність держави. Вони можуть негативно впливати як на безпеку цілої держави, так і на безпекові аспекти у взаємовідносинах з іншими державами та релігійними організаціями. Релігія завжди була об'єктом

різноманітних конфліктів, в тому числі військових. В сучасних умовах ці загрози доповнилися релігійним екстремізмом та тероризмом та іншими новітніми загрозами, в який релігія виступає інструментом.

Однієї з таких загроз залишаються міжконфесійні конфлікти, які можуть відбуватись всередині держави, так і зовні. Міжконфесійні конфлікти є формою релігійних конфліктів, що виникають через зіткнення різних релігійних груп, які намагаються реалізувати свої інтереси, уявлення та цінності. Вони можуть включати боротьбу за збереження або перерозподіл влади, впливу, майна, ресурсів, статусів, привілеїв та захисту власної ідентичності[25].

Такі конфлікти зазвичай класифікують за релігійними напрямками конфліктуючих груп, наприклад, православно-мусульманські, православно-католицькі, мусульмано-іудейські тощо. Здебільшого, вони зосереджені на питаннях конфесійної ідентичності, релігійної «чистоти», культової практики, правового або церковно-юридичного статусу, володіння майном і прозелітизму у багатоконфесійному середовищі. Проте, їх генезис і тривалість часто пов'язані з політичними, етнічними, расовими, культурними факторами та загостренням глибоких соціальних протиріч.

Релігійні протистояння в більшості країн Центральної та Східної Європи, включно з Україною, продемонстрували серйозний рівень такої загрози. У цих країнах виник унікальний геоconfесійний простір, де переплелися кілька чинників: нові фактори міжрелігійних і міжконфесійних протистоянь, зумовлені процесами релігійного відродження та змінами конфесійної структури в умовах швидкої демократизації суспільства; історично вкорінені причини міжконфесійних конфліктів, прояв яких більше не блокувався тиском тоталітарного режиму; потужні конфліктогенні впливи, пов'язані з протиріччями в політичній сфері, конфронтацією різних внутрішньополітичних і геополітичних орієнтацій різних соціальних верств, протиборством політичних, економічних і церковних еліт; глобалізаційні впливи тощо[25].

Також, наприклад, ісламська спільнота досі стикається зі серйозними протиріччями: конфлікти між впливами «арабського», «турецького» ісламу на мусульман інших держави, зміцнення ісламського фундаменталізму,

радикалізація та політизація мусульманського середовища, а також мережеве поширення екстремістськи налаштованих політико-релігійних угруповань — все це посилює конфліктогенність ісламського чинника державі. Таким чином, потенціал антагонізму, напруженості та нетерпимості у міжконфесійних відносинах зберігається і продовжує відтворюватися, що робить міжконфесійні конфлікти стійкою формою релігійних взаємин[33].

Однією з основних перешкод для нормалізації міжконфесійних відносин був і залишається двоєдиний процес політизації релігії та оцерковлення політики, що також є викликом для національної безпеки. Відверта підтримка конкуруючих політичних сил різних церковних структур, активне втручання політичного істеблішменту у міжконфесійні проблеми, спроби створення офіційної церкви та штучне стимулювання міжправославного об'єднання породжують міжконфесійні протистояння на різних рівнях безпекових відносин.

Наступним актуальним викликом є порушення прав релігійних меншин: Дискримінація та утиски релігійних меншин можуть викликати соціальну напругу та конфлікти. Недотримання прав релігійних груп може також негативно вплинути на міжнародний імідж держави. Наприклад, в багатьох країнах Близького Сходу християнські меншини зазнають дискримінації та переслідувань, особливо з боку радикальних ісламістських угруповань. Так, в Іраку та Сирії християни були об'єктом насильства і змушені масово залишати свої домівки під час конфліктів. Мусульманська меншина в Індії зазнає дискримінації у вигляді насильства на релігійному ґрунті, обмежень у сфері зайнятості та доступу до освіти. Закон про громадянство, прийнятий у 2019 році, який спрощує надання громадянства для немусульман з сусідніх країн, вважається дискримінаційним щодо мусульман. Витіснення релігійних меншин спричиняє соціальну нестабільність і посилює релігійні конфлікти. Це також може підривати культурне і релігійне різноманіття, яке є важливим для стабільності і розвитку цих країн[25].

Також, як загрозу можна виділити релігійний сепаратизм. Деякі релігійні групи можуть прагнути до автономії або навіть відокремлення від держави, що

може загрожувати територіальній цілісності країни. Релігійний сепаратизм виникає, коли релігійні групи прагнуть до автономії або незалежності від існуючих державних структур. Така ситуація часто призводить до соціальних і політичних конфліктів, які впливають на національну безпеку. Можна назвати декілька прикладів релігійного сепаратизму та його впливів на національну безпеку в різних країнах, наприклад Кашмірський конфлікт (Індія та Пакистан). Кашмір є територією, на яку претендують як Індія, так і Пакистан. У регіоні домінує мусульманське населення, яке часто висловлює бажання приєднатися до Пакистану або отримати незалежність від Індії. Постійні збройні зіткнення та терористичні акти підривають стабільність регіону. Конфлікт між Індією і Пакистаном, обидві держави володіють ядерною зброєю, створює загрозу глобальній безпеці. Внутрішні заворушення та військові дії відволікають значні ресурси і увагу урядів обох країн від інших важливих питань[33].

Також, прикладом може бути Уйгурський конфлікт (Китай). Уйгури, мусульманська меншина в Сіньцзяні, прагнуть до автономії або незалежності від Китаю. Вони скаржаться на культурну і релігійну дискримінацію та репресії з боку китайського уряду. Китайський уряд веде жорстку кампанію проти уйгурського протистояння, включаючи масові затримання та репресії, що призводить до міжнародного осуду і санкцій. Напруженість між урядом і уйгурським населенням створює ризик внутрішньої нестабільності і радикалізації. Репресії та конфлікти з уйгурами підривають імідж Китаю на міжнародній арені[23].

Релігійні організації або групи можуть використовувати засоби масової інформації та соціальні мережі для поширення дезінформації або пропаганди, що може підривати довіру до державних інститутів і створювати соціальну напругу.

Наприклад, Іран є ісламською республікою, де релігія відіграє центральну роль у державному управлінні та політиці. Шіїтський іслам використовується для легітимації влади та мобілізації населення на підтримку режиму. Використання релігії для пропаганди сприяє консолідації влади та збереженню політичної

стабільності, але також може призводити до репресій щодо опозиційних груп та релігійних меншин. Релігійна риторика Ірану підсилює його вплив у шиїтських громадах за межами країни, що може викликати напруженість з сусідніми державами та регіональні конфлікти (наприклад, конфлікти з Саудівською Аравією). Також, використання релігії для пропаганди джихаду та підтримки терористичних угруповань (наприклад, Хезболли) підриває регіональну безпеку та створює загрозу для міжнародного співтовариства[52].

В свою чергу, Саудівська Аравія використовує ваххабітський іслам для легітимації влади королівської сім'ї та підтримки внутрішньої стабільності. Держава фінансує релігійні навчальні заклади та мечеті по всьому світу для поширення своєї версії ісламу. Використання релігії сприяє консолідації влади та підтримці соціального порядку, але також призводить до обмеження прав і свобод громадян, особливо жінок та релігійних меншин. Поширення ваххабізму створює напруженість з іншими мусульманськими державами, зокрема з шиїтським Іраном, і впливає на регіональну безпеку (наприклад, у конфліктах у Ємені). Поширення радикальних релігійних ідей сприяє виникненню екстремістських угруповань, які загрожують національній та міжнародній безпеці[33].

У рф православне християнство відіграє також важливу роль у пропаганді державної політики. Православна церква тісно співпрацює з урядом, підтримуючи його політичний курс і легітимуючи владу та її незаконні дії. Використання релігії для підтримки державної політики може призводити до переслідування релігійних меншин і опозиційних рухів. Православна риторика використовується для виправдання геополітичних амбіцій росії, зокрема у війні проти України в тому числі.

Найбільшою загрозою залишається релігійний екстремізм та тероризм, котрі є найнебезпечнішими викликами для безпеки сучасних держав. Так, терористичною вважається діяльність ІДІЛу (Ісламська держава Іраку та Леванту) — терористична організація, що проголосила утворення халіфату на території Іраку та Сирії. Вона відома своїми жорстокими методами, включаючи публічні страти, викрадення, і терористичні атаки як у регіоні, так і за його

межами. ІДІЛ призвів до масових руйнувань, економічного занепаду, гуманітарних криз, і масштабних переміщень населення. Внутрішня нестабільність у цих країнах перешкоджає їхньому розвитку і становить загрозу для регіональної безпеки. ІДІЛ організував теракти в Європі та інших частинах світу (наприклад, атаки в Парижі 2015 року), що посилює глобальну загрозу тероризму та спровокувало посилення заходів безпеки у багатьох країнах. Подібною є організація Аль-Каїда — міжнародна терористична організація, відома своїми масштабними атаками, такими як теракти 11 вересня 2001 року у США. Атаки 11 вересня призвели до значних людських втрат і матеріальних збитків, змінили національну політику безпеки, включаючи створення Департаменту внутрішньої безпеки, посилення заходів безпеки в аеропортах і розвиток глобальної антитерористичної коаліції. Діяльність Аль-Каїди спричинила масштабні антитерористичні операції по всьому світу та зміни у міжнародних відносинах, зокрема у політиці США та її союзників щодо Близького Сходу[33].

Наступною можна виділити Боко Харам — ісламістську терористичну групу, що діє в Нігерії і сусідніх країнах. Вона відома своїми викраденнями, вбивствами і нападами на цивільне населення, зокрема викраденням більше 200 дівчаток з Чибоку у 2014 році. Боко Харам спричинила значні людські втрати, внутрішні переміщення населення та руйнування інфраструктури. Група створює постійну загрозу для національної безпеки, економічного розвитку і соціальної стабільності. Релігійний тероризм створює значні виклики для національної безпеки держав. Він може спричинити людські втрати, економічні збитки, соціальні кризи та внутрішню нестабільність. Міжнародні організації та національні уряди повинні спільно працювати для ефективної протидії цим загрозам, використовуючи як військові, так і політичні та соціальні заходи[33].

Таким чином, в сучасних умовах існує низка викликів та загроз релігійного характеру для національної безпеки. Зокрема виділяються такі як релігійний екстремізм, релігійний тероризм, дискримінація на релігійній основі, політизація релігії, використання релігії як інструменту пропаганди тощо. Для протидії цим викликам та загрозам необхідно вживати комплексні заходи, що

включають моніторинг релігійної ситуації, забезпечення прав і свобод релігійних груп, просвіту та виховання толерантності, а також співпрацю з міжнародними організаціями та партнерами.

2.3. Державна політика у сфері релігійної безпеки

Державна політика у сфері релігійної безпеки є важливим елементом загальної стратегії забезпечення національної безпеки. Релігійна безпека охоплює захист прав і свобод громадян на свободу віросповідання, запобігання релігійному екстремізму та тероризму, а також забезпечення гармонійного співіснування різних релігійних громад.

Однією з головних цілей державної політики у сфері релігійної безпеки є забезпечення права кожної людини на свободу віросповідання. Це включає захист від дискримінації на релігійному ґрунті, забезпечення рівних прав для всіх релігійних громад і створення умов для вільного віросповідання. У багатьох країнах, таких як США і країни Європейського Союзу, в тому числі в Україні діють закони, що гарантують релігійну свободу і захищають права релігійних меншин, що сприяє соціальній стабільності та запобігає конфліктам на релігійному ґрунті[42].

Релігійний екстремізм і тероризм становлять серйозну загрозу для національної безпеки багатьох держав. Державна політика повинна спрямовуватись на виявлення та нейтралізацію екстремістських угруповань, а також на запобігання радикалізації громадян. В державах, таких як Франція і Німеччина, діють програми протидії радикалізації, які включають моніторинг підозрілих осіб та груп, а також просвітницькі та соціальні заходи для запобігання залученню громадян до екстремістських організацій. Так, наприклад, у США діє Патріотичний акт (USA PATRIOT Act), прийнятий у відповідь на теракти 11 вересня 2001 року, цей закон надає уряду розширені повноваження для запобігання тероризму, включаючи релігійний. Він передбачає розширення повноважень правоохоронних органів щодо моніторингу електронних комунікацій, фінансових транзакцій і затримання підозрюваних у тероризмі. Також, в США працює Програма протидії радикалізації та насильницькому екстремізму (CVE). Ця програма спрямована на запобігання радикалізації громадян через освітні та просвітницькі заходи, а також підтримку місцевих громад у боротьбі з насильницьким екстремізмом. У Великобританії також існує Закон про боротьбу з тероризмом (Counter-Terrorism and Security Act 2015). Цей закон надає уряду додаткові повноваження для запобігання тероризму, включаючи можливість затримання підозрюваних у терористичній діяльності без суду на тривалий термін і введення обмежень на пересування[35]. В свою чергу, Програма спрямована на запобігання радикалізації та підтримку тих, хто може стати жертвою екстремістського впливу. Вона включає освітні ініціативи, співпрацю з місцевими громадами та

надання допомоги вразливим особам. У Франції функціонує Закон про внутрішню безпеку (*Loi relative à la sécurité intérieure*), прийнятий у відповідь на серію терактів, цей закон дозволяє уряду розширити повноваження щодо спостереження, розслідування та запобігання терористичним актам[9].

Державні політики та закони з боротьби із релігійним тероризмом відіграють ключову роль у забезпеченні національної безпеки. Вони включають розширені повноваження правоохоронних органів, освітні та просвітницькі заходи, програми протидії радикалізації і підтримку місцевих громад. Кожна країна розробляє власні підходи до цієї проблеми, враховуючи свої специфічні виклики і потреби.

Гармонійне співіснування різних релігійних громад сприяє зміцненню національної єдності та стабільності. Державна політика повинна включати заходи для підтримки діалогу між релігійними громадами, запобігання міжрелігійним конфліктам і сприяння взаємоповаги та толерантності. В багатьох країнах демократичного політичного режиму існують ініціативи, спрямовані на просування міжрелігійного діалогу і співпраці, що сприяє зниженню напруженості та зміцненню соціальної тканини суспільства.

Ефективна державна політика у сфері релігійної безпеки потребує чіткої законодавчої бази, яка регулює відносини між державою і релігійними організаціями, а також визначає права і обов'язки релігійних громад. Законодавство багатьох європейських країн включає норми, що регулюють діяльність релігійних організацій, їхній статус, права та обов'язки, що допомагає уникати конфліктів і сприяє прозорості у відносинах між державою та релігійними громадами[13].

Законодавство різних держав регулює міжконфесійні відносини залежно від історичних, культурних, і релігійних контекстів, а також від принципів секулярності або релігійної свободи, які є основними складовими конституційних принципів цих держав. Багато країн закріплюють релігійну свободу у своїх конституціях або основних законах. Це включає право на вільне вираження власної релігії, відсутність дискримінації за релігійною ознакою та право на відмову від релігійної практики. Деякі держави сприяють

міжконфесійному діалогу та співробітництву між різними релігійними групами, щоб забезпечити мирне співіснування різних віросповідань. Закони можуть регулювати певні аспекти релігійних практик, такі як будівництво релігійних споруд, обряди, одяг та харчування, особливо коли вони стикаються з іншими правами та свободами.

Багато країн мають закони, які забороняють релігійну дискримінацію в сфері праці, освіти, доступу до житла та інших сферах суспільного життя. Ці підходи можуть варіюватися в залежності від країни і здебільшого відображають баланс між потребами релігійних спільнот, інтересами держави та загальними принципами прав людини[1,с.367].

Освіта і просвітницькі програми грають важливу роль у запобіганні релігійної ненависті та радикалізації. Державна політика повинна підтримувати ініціативи, спрямовані на підвищення рівня обізнаності населення про різні релігії, толерантність і взаємоповагу. У Великій Британії діють освітні програми, спрямовані на підвищення релігійної грамотності серед молоді, що сприяє зниженню рівня упередженості і підвищенню толерантності у суспільстві. У Фінляндії існує система державних шкіл, які пропонують релігійну освіту в рамках загальної програми. Учні можуть вибрати релігійні курси, які відповідають їхній віросповідання[33].

У Нідерландах існує програма релігійної освіти, що включає в себе вивчення різних релігій, включаючи християнство, іслам, юдаїзм та інші. Ця програма має на меті сприяти взаєморозумінню та толерантності між різними релігійними спільнотами. У Норвегії діє державна програма релігійної освіти, яка надається в рамках загальної шкільної освіти. Ця програма орієнтована на вивчення різних релігій та культур з метою сприяння взаєморозумінню та міжрелігійній гармонії. В США діє програма з релігійної освіти в школах та університетах. Шкільна програма заснована на принципах релігійної свободи, дозволяє школярам відвідувати релігійні заняття в школах після занять або в позаурочний час. Вона надає можливість учням отримати релігійну освіту згідно їхніх віросповідань. Багато університетів у США мають програми з релігійної освіти, які дозволяють студентам вивчати різні релігійні традиції,

історію та культуру. Ці програми сприяють розвитку релігійної толерантності та розумінню міжрелігійних відмінностей у суспільстві[33].

Отже, державна політика в сфері релігії відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки. Така політика може реалізовуватись як на законодавчому рівні, так і на регіональному рівні, або ж на рівні певних програм та стратегій тощо. Збереження стабільності, запобігання конфліктам, захист прав людини, боротьба з екстремізмом та радикалізацією і формування гармонійного суспільства - ось лише деякі аспекти, які демонструють важливість державної політики в цій сфері.

РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз сучасного стану релігійної безпеки в Україні

В умовах воєнного стану, релігійна безпека як складова національної стала важливим об'єктом уваги як в суспільстві, так і з боку держави. Однією з

основних цілей держави є забезпечення громадян правами та можливостями виражати свої духовні потреби незалежно від їхнього соціального статусу, економічного положення, національної чи конфесійної належності. В Україні релігійна безпека регулюється рядом законодавчих актів, які встановлюють правовий порядок у цій сфері. Зокрема, це Конституція України[18], Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»[40], Закон України «Про національну безпеку України»[39], Закон України «Про військових капеланів», Декларація про права людини та громадянина в Україні та інші.

Наприклад, в законодавстві України, такому як Закон «Про національну безпеку України», перелічуються загрози національним інтересам та безпеці країни. Цей закон визначає можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму серед деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад. Також, Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» включає положення, яке визначає подолання диспропорцій у соціально-гуманітарній сфері через запобігання поширенню пропаганди екстремізму, насильства, ксенофобії, релігійної нетерпимості та моральної розбещеності[39].

Релігійна безпека, що входить у склад національної безпеки, визначається як стан релігійно-духовного життя нації, який може бути загрозою для національних інтересів держави, стабільного розвитку суспільства та здійснення прав і свобод громадян або може таким стати під певними умовами. Релігійна безпека об'єднує два ключових аспекти: по-перше, це забезпечення захисту життєво важливих духовно-релігійних інтересів українського суспільства (індивідуальних осіб, релігійних спільнот, держави) від внутрішніх та зовнішніх загроз; по-друге, це система суспільно-політичних заходів, спрямованих на забезпечення такого захисту[39].

Зміст релігійної безпеки може бути визначений через характеристику таких її складових: забезпечення релігійного суверенітету та недоторканості України; покращення державного регулювання розвитку духовно-релігійної сфери суспільного життя; заповнення інформаційного простору достовірною

інформацією про стан релігійної безпеки в Україні, а також активне залучення засобів масової інформації до боротьби з проявами релігійних небезпек; незаперечне виконання конституційного права громадян на свободу совісті та віросповідання з боку держави, органів державної влади та місцевого самоврядування; уникнення дискримінації в сфері реалізації релігійних прав та переслідування громадян за їх світогляд; застосування комплексних заходів для захисту прав представників різних релігійних спільнот[42].

Під час втілення вказаних елементів формується специфічний тип суспільних відносин. Відносини у сфері релігійної безпеки охоплюють всі аспекти життя та функціонування індивіда, громади і держави, пов'язані з реалізацією їхнього права на свободу совісті та віросповідання, для чого ключовим чинником є належне оточення. Релігійне оточення - це стале поєднання окремих суб'єктів та об'єктів релігійної безпеки в Україні, які взаємодіють у різноманітних релігійних процесах.

Отже, релігійна безпека - це комплексне поняття, що охоплює, з одного боку, захищеність духовно-релігійних інтересів суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз, а з іншого - систему заходів для забезпечення цієї захищеності. Релігійна безпека є важливою складовою національної безпеки і важливим аспектом державного управління. Вона включає інституційну складову, що передбачає чітке визначення ролі та функцій державних органів у забезпеченні охорони та забезпеченні релігійних прав з метою забезпечення стабільності національної безпеки[28].

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», релігійне забезпечення здійснюється наступними суб'єктами: Президентом України; Верховною Радою України; Управлінням державної охорони України; Радою національної безпеки і оборони України; Службою безпеки України; міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади; місцевим самоврядування тощо[39].

Перелік суб'єктів, відповідальних за забезпечення релігійної безпеки, є досить широким і вимагає більш чіткого закріплення їх повноважень у нормативно-правових актах. У законодавстві України відсутній чіткий перелік

об'єктів релігійної безпеки, тому можна виділити такі групи, враховуючи положення чинних нормативно-правових актів щодо об'єктів національної безпеки: особа (включаючи її конституційні права та свободи), суспільство (з урахуванням його духовних, культурних, морально-етичних, історичних, інтелектуальних та матеріальних цінностей) та держава (включаючи її суверенітет, конституційний лад, територіальну цілісність та недоторканність)[44].

Таким чином, серед основних об'єктів релігійної безпеки, яка є невід'ємною частиною національної безпеки, можна відзначити релігійні права та свободи осіб та релігійних організацій, а також суспільства та держави. Ще одним ключовим елементом державної політики у цій сфері є нормативно-правове регулювання. Зараз окремі аспекти цього механізму державного управління відображені у положеннях Конституції України, Цивільного кодексу України, Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також у законах України «Про національну безпеку», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» і так далі[27].

Ураховуючи різноманіття та особливості, пов'язані з релігійною практикою та потребами окремих осіб у виконанні релігійних обрядів та дотриманні канонічного права, а також різноманітність їхньої діяльності, виникає необхідність в розробці максимально широкого спектру можливостей та процедур для втручання державних органів у цю сферу. Тому однією з ключових завдань держави у впровадженні політики релігійної безпеки є вдосконалення законодавства, яке регулює процес створення, реєстрації релігійних організацій та контролю за їх діяльністю[27].

У відношенні до релігійних організацій, як і до інших громадських об'єднань і політичних партій, Українська держава приділяє увагу політиці невтручання. Це забезпечує нейтралітет у справах світогляду та віросповідання, забезпечує виконання зобов'язань щодо гарантування свободи віросповідання та

одночасно створює рівні умови для захисту прав і свобод всіх громадян. Проте ця політика передбачає наявність правових механізмів, щоб уникнути порушень прав інших громадян та громадського порядку.

Отже, в системі державної політики в галузі релігійної безпеки можна виділити наступні складові:

Нормативно-правові - забезпечення наявності відповідної правової бази, що регулює такий важливий аспект суспільного життя, як релігійні відносини. В Україні це здійснюється через Конституцію, інші закони та правові акти, а також через систему відповідних державних органів і громадських об'єднань. Проте, багато з цих нормативних актів є декларативними, без визначення конкретних механізмів реалізації та контролю за їх виконанням. Україна, як і багато інших країн, залишає за собою право визначати правовий статус релігійних організацій та контролювати реалізацію принципу свободи совісті[27].

Економічні, соціальні та політичні аспекти включають рівень стабільності економічного та політичного розвитку країни, а також забезпечення високого рівня соціального захисту населення. Часті нестабільні ситуації в цих сферах можуть стати передумовами для виникнення та розвитку релігійних небезпек, як зовнішніх, так і внутрішніх[35].

Організаційно-правові аспекти включають наявність відповідних структур, які б забезпечували контроль і нагляд за діяльністю релігійних об'єднань та гарантували захист релігійних прав громадян в Україні. Ці функції зазвичай виконуються Президентом України, Верховною Радою через Уповноваженого з прав людини, а також Кабінетом Міністрів України через відповідні міністерства, такі як Міністерство культури, Служба Безпеки тощо[27].

Аспекти наукового характеру включають наявність відповідного наукового та практичного фундаменту для розроблення методів та стратегій у сфері релігійної безпеки. В Україні діє Інститут проблем національної безпеки, метою якого є розробка наукових основ національної безпеки, підвищення наукової обґрунтованості та ефективності державної політики, спрямованої на

захист національних інтересів та забезпечення безпеки громадян від зовнішніх та внутрішніх загроз у всіх аспектах їхнього життя.

Інформаційно-аналітичні аспекти включають моніторинг, дослідження та розповсюдження інформації про стан та перспективи релігійної безпеки як окремого явища, так і у контексті національної безпеки. Ця діяльність відповідальна не лише за органи державної влади та місцевого самоврядування, але й за засоби масової інформації[27].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку Україна стикається з рядом проблем, пов'язаних із забезпеченням релігійної безпеки, багато з яких пов'язані з російсько-українською війною. В даному контексті важливим завданням для країни є консолідація всього суспільства та спрямування його політичної волі на втілення чітко визначених загальнонаціональних інтересів.

3.2. Взаємодія держави та релігійних організацій у сфері національної безпеки

Як відомо, в Україні панівною релігією є християнська, хоч відповідно до Конституції України, наша держава є світською. За останніми даними більшість громадян України, ідентифікують себе як православні – 62,3%, 10,2% - греко-католики, 1,9% - римо-католики та 3,7% - протестанти. За статистикою, всього 67,9% громадян України вважають себе вірянами[10]. На початку 2023 року в Україні функціонувало 36 594 релігійних організації (з урахуванням виключення релігійних організацій окупованого Криму та без повних даних з інших тимчасово окупованих територій України). Майже 97% цих конфесійних структур належали до християнської традиції[9].

У сфері національної безпеки Україна співпрацює з релігійними організаціями, розуміючи важливість їхньої ролі в суспільстві. Взаємодія полягає в розвитку діалогу, спільних заходах з профілактики конфліктів та релігійного екстремізму, а також сприянні у вирішенні соціальних проблем. Урядові структури співпрацюють з релігійними організаціями у рамках консультаційних груп та робочих комітетів, щоб обговорювати актуальні питання безпеки та спільно розробляти стратегії запобігання конфліктам та протистоянню екстремістським тенденціям[9].

Основними православними юрисдикціями, які діяли на території України з моменту відродження її суверенітету в 90-х роках минулого століття, були наступні: Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП), Українська автокефальна православна церква (УАПЦ), Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП). Ці взаємовідносини протягом понад чверті століття визначали порядок денний національного громадсько-церковного життя[27].

У 2018 році ситуація драматично змінилася, коли ідея створення Помісної Церкви об'єднала більшість православних вірян в Україні, духовенство, керівників держави, парламент та уряд, місцеві органи влади та громадськість. Під керівництвом Вселенського патріарха Варфоломія I український народ нарешті здійснив багатовікову мрію. 15 грудня 2018 року в Софії Київській відбувся Об'єднавчий Собор єпископів, священиків і лаїків УПЦ КП, УАПЦ та частини УПЦ МП, що призвело до створення Православної Церкви України

(ПЦУ). Незабаром, 6 січня 2019 року, Вселенський патріарх Варфоломій I у своїй резиденції у м. Стамбулі (Туреччина) вручив новообраному главі ПЦУ, Митрополиту Епіфанію, та тодішньому президентові України Петру Порошенку Патріарший і Синодальний Томос про надання автокефального статусу Православній Церкві в Україні[28].

Розпочате 24 лютого 2022 року повномасштабне вторгнення рф відобразило розрив між Православною церквою України та Українською православною церквою Московського патріархату. ПЦУ відразу ж настоїть на твердому й чіткому осуді російської агресії, виступає за негайне відновлення територіальної цілісності України, активно долучається до зусиль на міжнародній арені для підтримки України, а також бере активну участь у гуманітарних діях для допомоги постраждалим громадянам, внутрішньо переміщеним особам та Збройним Силам. Що можна сказати і про Греко-католицьку Церкву України, яка з перших днів вторгнення засудила дії рф та зараз активно виступає за підтримку України.

Натомість УПЦ МП, навіть після того, як російські окупанти знищили сотні культових споруд та призвели до десятків тисяч жертв серед цивільного українського населення, не змогла вийти за межі своєї традиційної промосковської тактики. Вона продовжує: відкидати факт російської воєнної агресії проти України, прикривати шовіністичну політику російського державного та церковного керівництва, протидіяти визнанню української автокефалії помісними православними церквами, а також оспорювати тисячолітні церковні канони і т. д.[9].

Повномасштабне російське воєнне вторгнення спричинило кілька важливих змін у конфесійному середовищі України. По-перше, релігійні організації стали активними учасниками гуманітарної допомоги. Разом із органами влади, міжнародними благодійними організаціями та волонтерськими рухами, церкви та деномінації взяли участь у вирішенні нагальних проблем суспільства. Українські конфесії працюють у різних напрямках, основні з яких: забезпечення постраждалого від війни населення найнеобхіднішим; надання притулку внутрішньо переміщеним особам; підтримка ЗСУ; логістична

підтримка у сфері охорони здоров'я; проведення інформаційно-комунікативної діяльності.

По-друге, значно активізувався процес зміни юрисдикційної належності релігійними громадами. Практично в усіх областях України парафії виходять з підпорядкування УПЦ МП, і більшість з них вирішує перейти до Православної церкви України. З 15 грудня 2018 року до 14 червня 2023 року 1465 релігійних громад та монастирів оголосили про свій перехід з УПЦ МП до ПЦУ. На середину травня 2022 року проросійську церкву залишили понад 200 парафій у 15 регіонах та столиці, а вже через місяць ця цифра зросла до 600 релігійних громад. У січні 2023 року митрополит Епіфаній зазначив, що з часу отримання Томосу до очолюваної ним церкви приєдналося близько 1700 парафій колишньої УПЦ МП[29].

Крім того, ПЦУ продовжує активно вести діалог з Константинопольською патріархією, а також з єпископатами Грузинської та Єрусалимської православних церков. У Грузинській православній церкві загалом позитивно ставляться до церковної незалежності України, що підкріплюється спільною історією боротьби грузинського та українського народів проти російської інтервенції. ПЦУ також демонструє прогрес у набутті членства в Конференції європейських церков. Рішення про вступ до цієї християнської екуменічної організації було ухвалено на засіданні Священного синоду Української церкви в липні 2022 року. Минулого року ПЦУ вперше була офіційно представлена на 11-й асамблеї Всесвітньої ради церков у Карлсруе, Німеччина[4].

24 грудня 2022 року верховний архієпископ Святослав під час авдієнції передав митрополиту Епіфанію листа з викладом міркувань ієрархів УГКЦ щодо календарної реформи. Предстоятелі вирішили створити спільну робочу групу для розробки конкретних пропозицій щодо календарної реформи. Цю групу планують ініціювати з нагоди святкування 1700-річчя Першого Вселенського собору, який відбувся у Нікеї у 325 році, де, зокрема, були визначені календарні принципи церковного життя[4].

1–2 лютого 2023 року у Львові-Брюховичах Архиєрейський синод УГКЦ ухвалив рішення, що з 1 вересня 2023 року Українська греко-католицька церква

в Україні перейде на новий стиль (новоюліанський календар) для нерухомих свят, зберігаючи при цьому юліанську Пасхалію. Про це оголосив верховний архієпископ Святослав 6 лютого 2023 року. Слідом за УГКЦ в Україні аналогічні рішення про перехід на новий стиль ухвалили УГКЦ у Польщі (6 лютого), УГКЦ в Австралії й Океанії (22 березня), УГКЦ у Німеччині та Скандинавії (22 квітня) тощо. Пізніше цей перехід було затверджено де державному рівні[9].

Слід зазначити, що поряд із позитивною взаємодією релігійних організацій ПЦУ та ГКЦУ, московська церква в останні роки стала загрозою національній безпеці України. РПЦ намагається використовувати релігійну ідеологію для виправдання агресивної політики російської влади на чолі з Путіним. РПЦ та її патріарх Кирил відкрито підтримують війну проти України, розглядаючи її як священну в рамках реалізації концепту так званого «руського мира».

Також, священники РПЦ безпосередньо беруть участь у військових діях. У цьому ж контексті Служба безпеки України повідомила про розкриття керівництва РПЦ у створенні приватних військових компаній на території РФ для участі у війні проти України. За вказівками Московського патріархату, ці компанії займаються набором і підготовкою найманців. Документовано, що одна з таких компаній, під назвою «Андріївський хрест», базується в Кронштадтському Морському соборі. Представники цієї релігійної установи рекрутують вірян для участі в окупаційних загонах рф, які діють на передовій. Після прийняття найманців до складу приватних військових компаній церкви, їх навчають військово-тактичним та стрілецьким навичкам під керівництвом інструкторів з російських спецслужб. [29].

Український релігієзнавець, завідувач відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. Сковороди НАН України, професор О. Саган зазначає: «Діяльність МП в Україні об'єктивно є загрозою національній безпеці нашої країни...Тому що ще наприкінці 90-х років минулого століття Московська патріархія уклала договори про співпрацю зі всіма силовими структурами рф. Як показала війна росії проти України, ця співпраця лише

посилюється. Тому абсолютно справедливо ще у 2014 році було прийняте рішення не співпрацювати з УПЦ (МП) у сфері підготовки і діяльності військових капеланів. Адже вже тоді були непоодинокі випадки колабораціонізму і відвертої праці на ворога кліриків саме цієї церкви». Також, слід зазначити, що неодноразово священники РПЦ у різних регіонах України відмовлялися проводити заупокійну літургію за загиблими воїнами ЗСУ[29].

Внаслідок такої діяльності, РНБО ввела санкції проти 21 церковника РПЦ. Серед них: протоієрей, письменник і проповідник Артемій Владіміров, який виправдовує агресію РФ проти України та висловлює надію на поглинання росією країн колишнього СРСР, та митрофорний протоієрей, проповідник і популярний YouTube-блогер Андрій Ткачов, який розглядає російську агресію як покарання українцям за Майдан і закликає російських військових продовжувати вбивати українців та інші[29].

Працівники СБУ виявляли факти проросійської діяльності окремих священників та навіть єпископів неодноразово. Деякі священнослужителі УПЦ (МП) складали списки колишніх учасників АТО та осіб з прокремлівськими настановами. Було виявлено також прокремлівську літературу, яка містила заклики підтримки окупантів, а також фотокопії посвідчень росіян, що брали участь у бойових діях проти українських військ (знаходилися на комп'ютерах). Два єпископи УПЦ (МП) – митрополит Роменський і Буринський Іосиф, а також митрополит Ізюмський і Куп'янський Єлисей – відкрито перейшли на бік росії та втекли туди. Служба безпеки України проводила контррозвідувальні заходи також на території Києво-Печерської лаври в Києві. Так, в результаті Лавру нарешті було передано Українській Церкві[29].

Показовим стало прийняття 19 жовтня 2023 року Верховною Радою у першому читанні урядового законопроекту № 8371, який передбачає заборону релігійних організацій, що мають зв'язки з РФ. Цей законопроект був зареєстрований у парламенті ще 19 січня 2023 року, а 12 квітня Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій рекомендувала його підтримати у першому читанні. Згідно з цим законопроектом, в Україні забороняється діяльність релігійних організацій, які пов'язані з центрами впливу релігійних об'єднань,

керівний орган яких знаходиться за межами країни у державі, що здійснює збройну агресію проти України[9]. Оскільки виконання цього законопроекту передбачає припинення діяльності релігійної організації за рішенням суду за адміністративним позовом центрального органу виконавчої влади, який відповідає за релігійну політику, або прокурора, то це, очевидно, не означає негайного припинення діяльності УПЦ (МП)[29].

Таким чином, слід зазначити, що повномасштабне вторгнення внесло значні корективи у взаємодію держави та релігійних організацій у сфері національної безпеки. Зокрема, загрозою національній безпеці залишається діяльність УПЦ (МП), котра відверто у своїх проповідях (через сепаратистські заяви) орієнтуються на московський центр і жодним чином не визнають акт агресії РФ проти нашої держави.

3.3. Стратегії та рекомендації щодо зміцнення релігійної складової національної безпеки в Україні

Зміцнення релігійної складової національної безпеки в Україні має важливе значення з кількох причин. Україна є багатонаціональною та багатовірною країною, де проживають різні релігійні спільноти. Зміцнення релігійної складової сприяє міжконфесійній гармонії, взаєморозумінню та толерантності, що є ключовим для забезпечення стабільності та миру в країні. Ефективне управління релігійними питаннями та зміцнення міжконфесійного діалогу сприяє запобіганню релігійних конфліктів та екстремізму, що може загрожувати національній безпеці.

У сучасній Україні склалася специфічна система суспільно-релігійних відносин, яка має свої особливості. Серед найважливіших характеристик цієї системи можна виділити наступні: відсутність ідеологізації державної політики у сфері релігійно-церковного життя; зростаючий лібералізм у нормативно-правовій базі, що стосується свободи совісті та діяльності релігійних організацій; постійний регіональний розподіл конфесійного простору; складна ситуація в українському православ'ї; прояви клерикалізації в українському суспільстві, які стають все більш помітними[27].

Насамперед, в релігійному контексті для національних інтересів України є наступні загрози та виклики: участь Української Православної Церкви Московського патріархату у фактичній підтримці окупації та анексії Криму Російською Федерацією; ситуація у мусульманському співтоваристві України, яка характеризується: різноманітністю міжнародних уподобань інституційних структур ісламу в Україні, наприклад, Всеукраїнська асоціація громадських організацій «Альраїд» спрямована на арабський іслам, у той час як Духовне управління мусульман України «Умма» — на європейський. Крім того, Всеукраїнське духовне управління мусульман «Єднання» віддане Центральному духовному управлінню мусульман росії та має за мету відновлення духовної єдності між Росією та Україною. Тобто, політичний естаблішмент рф, пропагуючи ідеологію «руського світу², використовує як православний, так і ісламський фактор; Також ці небезпеки обумовлюються різкими змінами в національному мусульманському просторі, спричиненими нестабільністю суспільно-політичної ситуації в країні та воєнним конфліктом.

Серед актуальних проблем, які впливають на національну безпеку в релігійній сфері України, можна виділити наступне: відсутність духовної цілісності в суспільстві сучасної України, яка виявляється у відсутності єдності у основних цінностях; неможливість розраховувати на забезпечення духовної та політичної єдності українського суспільства на основі релігійних цінностей. Це пов'язано з низьким рівнем довіри до православного кліру в південних, східних і центральних областях, а також з неспроможністю церковної ієрархії адаптуватися до сучасних викликів, які стоять перед українським суспільством у зв'язку з гібридною війною РФ проти України. Крім того, відсутність конфесійної єдності в Україні навіть серед православних ускладнює ситуацію; можливість використання етноконфесійного фактора для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Україні за певних обставин[4].

У зв'язку з цими викликами та загрозами, Українській державі належить вирішити кілька ключових завдань. По-перше, необхідно чітко визначити поняття релігійної безпеки у нормативно-правовому полі та впровадити відповідні міри покарання, зокрема, зразки таких заходів можна знайти у законодавстві європейських країн. Також, важливим є впровадження законодавства, спрямованого на протидію релігійним терористичним групам, які ставлять під загрозу територіальну цілісність держави, на прикладі практики США[51].

Крім того, важливо визначити роль Церкви в політичному житті сучасного українського суспільства в правовому полі. Для розуміння, яку роль повинна виконувати релігія та Церква в сучасному політичному житті України, ми можемо звернутися до історичного досвіду тривалого процесу формування української нації та утвердження її державності. У цьому контексті важливо зазначити, що з послабленням контролю та впливу держави на Церкву, вагомість церковного впливу зростає, тоді як з посиленням політичного втручання у релігійне життя та політизації релігійної сфери (коли Церква починає втручатися в питання, що не є її компетенцією), її вплив та моральний авторитет ослаблюються. Тому варто уникати надання конфесіям особливого статусу державної Церкви чи особливих привілеїв від держави[49].

Упорядкування релігійного простору України у контексті політико-економічних і суспільно-гуманітарних змін відповідно до європейських стандартів є важливим завданням. Ми вважаємо, що перехід до європейського підходу до організації релігійного життя сприятиме узгодженню інтересів особистості, суспільства та держави у сфері релігії та сприятиме втіленню суспільно-політичних амбіцій віруючих через релігійний вимір. Це також значно знизить ризик використання релігійних конфліктів для дестабілізації суспільно-політичної ситуації в Україні[4].

Крім того, важливо удосконалити правовий механізм відносин між державою і церквою, зокрема: законодавчо визначити адміністративну та кримінальну відповідальність за протиправну діяльність релігійних організацій, яка загрожує державі, суспільству та окремим громадянам. Також доцільно було б заборонити в'їзд на територію України представникам іноземних релігійних організацій, якщо їхня діяльність спрямована на підлив територіальної цілісності країни, поглиблення міжцерковних та міжконфесійних конфліктів, а також культивування імперсько-шовіністичних ідеологій на рівні громадської свідомості.

Наступним завданням є покращення механізму забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки релігійної безпеки шляхом розроблення методики ідентифікації та оцінки загроз релігійній безпеці, створення паспорту загроз релігійній безпеці, впровадження в практику державного управління національною безпекою регулярного моніторингу ситуації в конфесійному середовищі країни з метою вчасного виявлення дестабілізуючих чинників і прийняття відповідних заходів для їх нейтралізації[51].

Таким чином, актуальними проблемами у забезпеченні релігійної безпеки України залишаються: відсутність духовної цілісності сучасного українського суспільства; неможливість розраховувати на забезпечення духовної та політичної єдності на основі релігійних цінностей; використання етноконфесійного чинника для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в країні агресором; відсутність чіткого визначення релігійної безпеки у національному законодавстві.

Механізми забезпечення релігійної безпеки України в даний час функціонують у складних умовах обмежених ресурсів і часу. Система безпеки та оборони не готова адекватно реагувати на нові виклики, що виникають перед Україною в умовах гібридної війни. Діяльність багатьох секторів безпеки та оборони характеризується низькою ефективністю, що впливає на загальний стан безпеки країни[49].

Для забезпечення релігійної безпеки в умовах гібридної війни Українська держава повинна вирішити низку завдань: боротись з антидержавною діяльністю московської церкви; визначити роль Церкви в політичному житті українського суспільства в правовому полі; впорядкувати конфесійний простір України відповідно до стандартів Європейського Союзу у контексті політико-економічних та суспільно-гуманітарних трансформацій; вдосконалити правовий механізм державно-церковних відносин; покращити механізм інформаційно-аналітичного забезпечення релігійної безпеки; розробити теоретико-методологічне обґрунтування механізму державного реагування на загрози релігійній безпеці тощо.

ВИСНОВКИ

Національна безпека – це здатність країни зберігати суверенітет та територіальну цілісність, соціальні, політичні, економічні та інші основи суспільної життєдіяльності та виступати як самостійний суб'єкт міжнародних зносин. Релігія є важливою складовою національної безпеки. Це пов'язано кількома чинниками, зокрема місцем релігії у житті та діяльності людини, а також специфікою забезпечення духовного розвитку та свободи віросповідання як окремого індивіда, так і цілого суспільства.

Сучасні виклики та загрози релігійного характеру для національної безпеки можуть бути досить різноманітними та мати значний вплив на стабільність і цілісність держави. Вони можуть негативно впливати як на безпеку цілої держави, так і на безпекові аспекти у взаємовідносинах з іншими державами та релігійними організаціями. Зокрема виділяються такі як релігійний екстремізм, релігійний тероризм, дискримінація на релігійній основі, політизація релігії, використання релігії як інструменту пропаганди тощо. Для протидії цим викликам та загрозам необхідно вживати комплексні заходи, що включають моніторинг релігійної ситуації, забезпечення прав і свобод релігійних груп, просвіту та виховання толерантності, а також співпрацю з міжнародними організаціями та партнерами.

Державна політика у сфері релігійної безпеки є важливим елементом загальної стратегії забезпечення національної безпеки. Релігійна безпека охоплює захист прав і свобод громадян на свободу віросповідання, запобігання релігійному екстремізму та тероризму, а також забезпечення гармонійного співіснування різних релігійних громад. Така політика може реалізовуватись як на законодавчому рівні, так і на регіональному рівні, або ж на рівні певних програм та стратегій тощо. Збереження стабільності, запобігання конфліктам, захист прав людини, боротьба з екстремізмом та радикалізацією і формування гармонійного суспільства - ось лише деякі аспекти, які демонструють важливість державної політики в цій сфері.

В Україні релігійна безпека регулюється рядом законодавчих актів, які встановлюють правовий порядок у цій сфері. Зокрема, це Конституція України, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», Закон України

«Про національну безпеку України», Закон України «Про військових капеланів», Декларація про права людини та громадянина в Україні та інші.

Загалом, релігійна безпека - це комплексне поняття, що охоплює, з одного боку, захищеність духовно-релігійних інтересів суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз, а з іншого - систему заходів для забезпечення цієї захищеності. Серед основних об'єктів релігійної безпеки, яка є невід'ємною частиною національної безпеки, можна відзначити релігійні права та свободи осіб та релігійних організацій, а також суспільства та держави. В системі державної політики в галузі релігійної безпеки можна виділити наступні складові: нормативно-правові, економічні, соціальні та політичні аспекти, організаційно-правові аспекти, аспекти наукового характеру, інформаційно-аналітичні аспекти тощо.

Повномасштабне вторгнення внесло значні корективи у взаємодію держави та релігійних організацій у сфері національної безпеки. Зокрема, загрозою національній безпеці залишається діяльність УПЦ (МП), котра відверто у своїх проповідях (через сепаратистські заяви) орієнтуються на московський центр і жодним чином не визнає акт агресії рф проти нашої держави.

Механізми забезпечення релігійної безпеки України в даний час функціонують у складних умовах обмежених ресурсів і часу. Система безпеки та оборони не готова адекватно реагувати на нові виклики, що виникають перед Україною в умовах гібридної війни. Діяльність багатьох секторів безпеки та оборони характеризується низькою ефективністю, що впливає на загальний стан безпеки країни. У зв'язку із чим актуальним є зміцнення релігійної складової національної безпеки в Україні. Для забезпечення релігійної безпеки в умовах гібридної війни Україна повинна вирішити низку завдань, зокрема боротись з антидержавною діяльністю московської церкви, впорядкувати конфесійний простір України відповідно до стандартів Європейського Союзу тощо.